

Artur Żołądz

Uniwersytet Opolski

ORCID: 0000-0002-0159-1450

e-mail: artur.zoladz@uni.opole.pl

OPOZYCJA PAŃSTWO – KOŚCIÓŁ W NAZEWNICTWIE MIEJSKIM (NA PRZYKŁADZIE JASTRZĘBIA-ZDRÓJU)

THE STATE/CHURCH OPPOSITION IN URBAN NAMES (ON THE EXAMPLE OF JASTRZĘBIE-ZDRÓJ)

Abstrakt: W artykule dokonano analizy nazewnictwa miejskiego Jastrzębia-Zdroju przez pryzmat opozycji *państwo – Kościół*, ukazując wpływ przemian politycznych i symbolicznych na urbanonimie. W PRL przeważały nazwy ideologiczne, po 1989 roku zastąpione urbanonimami nawiązującymi do religijnych i narodowych wartości. Badanie dwóch faz dekomunizacji pokazuje, jak nazwy odzwierciedlają transformację ustrojową w Polsce. Ewolucja jastrzębskiego nazewnictwa miejskiego stanowi więc językowy zapis szerszych przemian historycznych i ideologicznych w Polsce w kontekście relacji między państwem a Kościołem.

Słowa kluczowe: państwo, Kościół, opozycja kulturowa, urbanonimia, Jastrzębie-Zdrój

Abstract: The article examines the urban toponymy of Jastrzębie-Zdrój through the prism of the *State/Church* opposition, demonstrating how political and symbolic transformations influenced urban naming conventions. During the communist era, ideologically charged names predominated, while after 1989 they were replaced by urbanonyms referring to religious and national values. The study of two decommunization phases reveals how place names reflect Poland's systemic transformation. The evolution of Jastrzębie-Zdrój's urban nomenclature thus serves as a linguistic record of broader historical and ideological changes in Poland within the context of State-Church relations.

Keywords: State, Church, cultural opposition, urbanonyms, Jastrzębie-Zdrój.

Wstęp

Nazwy własne funkcjonujące w przestrzeni miejskiej są dobrym materiałem do badań z perspektywy onomastyki kulturowej¹, ponieważ

¹ Jak podkreśla Ewa Rzetelska-Feleszko, celem badawczym onomastyki kulturowej jest „odkrywanie i opis powiązań pomiędzy nazewnictwem i różnymi elementami kul-

poprzez określone konotacje z pewnymi elementami przestrzeni pozajęzykowej mogą odzwierciedlać społecznie aprobowany system wartości². Jak dotąd jedynym całościowym ujęciem nazw w obrębie granic miasta, uwzględniającym aspekt kulturowy, jest monografia Agnieszki Myszk *Urbanonimia Rzeszowa. Języko-wo-kulturowy obraz miasta* (2016), w którym badaczka uwzględnia trzy istotne opozycje kulturowe: 1) *swój – obcy*, opartą na dychotomii opisanej przez Jerzego Bartmińskiego (2007), 2) *centrum – peryferie*, rozwijanej przede wszystkim przez nauki społeczne i odnoszącej się do globalnych procesów społeczno-ekonomicznych³, oraz 3) *nowy – stary*.

Artykuł ma na celu: 1) zaprezentowanie założeń dychotomii *państwo – Kościół*, która opiera się na zestawieniu w sprzeczności komponentów poszczególnych członów tej opozycji, takich jak stosunek państwa do Kościoła w okresie PRL, następnie zaś w demokratycznej Rzeczypospolitej po 1989 roku; 2) przedstawienie wyników analizy nazewnictwa miejskiego Jastrzębia-Zdroju z perspektywy omawianej opozycji. Materiał zebrany na podstawie dokumentów Wydziału Geodezji i Kartografii w Jastrzębiu-Zdroju liczy 65 urbanonimów⁴, z których 12 to miana proponowane⁵, a więc takie, które były brane pod uwagę przy nominacjach określonych obiektów lub były sugerowane przez rozmaite instytucje, organizacje bądź pojedynczych mieszkańców.

tury, a więc faktami historycznymi i cywilizacyjnymi, religią, problematyką społeczną, systemem wartości, mentalnością ludzi, zagadnieniami obcych wpływów kulturowych, migracjami, procesami globalizacji, etc.” (Rzetelska-Feleszko, 2007, s. 57). Badaczka podkreśla, że nazwy własne nie tylko identyfikują i wyznaczają obiekty, ale poprzez swoje funkcjonowanie w społeczeństwie zyskują również „inne, nowe treści”, zwykle pod wpływem pewnych sytuacji, w jakich się pojawiają, skojarzeń, metafor, wartościowania czy dlatego, że *nomina propria* „mogą reprezentować dążenia i potrzeby zarówno poszczególnych jednostek, jak i grup społecznych, a nawet całych narodów”. Mogą więc pełnić funkcję symboli idei narodowych, religijnych, społecznych, odzwierciedlać określone systemy wartości, metamorfozę poglądów, podziały wykreowane przez człowieka itp. (Rzetelska-Feleszko, 2006, s. 187–188).

² Analiza mian ulic i placów, dokonana przez Mieczysława Balowskiego, pozwoliła mu wyodrębnić trzy podstawowe role, które pełnią *propria* w przestrzeni miejskiej. Oprócz funkcji orientacyjnej i lokalizującej (identyfikacyjnej) M. Balowski wymienia także rolę symboliczną, propagującą wartości akceptowane w określonych społecznościach, a także wskazującą obowiązujący w tej grupie społecznej system aksjologiczny (Balowski, 2010, s. 283).

³ Więcej na temat teorii *centrum – peryferie* pisali: Tomasz Zarycki (2009), Janusz Hryniewicz (2010) oraz Jan Holzer (2013).

⁴ Określenie *urbanonim* przyjmuję za Agnieszką Myszką. W swojej książce na temat nazewnictwa miejskiego Rzeszowa badaczka przeanalizowała terminy wykorzystywane m.in. przez Kwirynę Handke (1992, s. 12; 1998, s. 283), Ewę Rzetelską-Feleszko (2003; 2014, s. 425) i autorki *Słownika toponimów miejskich Bydgoszczy* (Czachorowska i in., 2008). Kończąc swoje rozważania, A. Myszka wysnuła wniosek, że najbardziej trafnym i umiędzynarodowionym pojęciem jest *urbanonimia* (Myszka, 2016, s. 43).

⁵ Analizowany materiał obejmuje 56 plateonimów, 5 nazw osiedli, 2 nazwy kopalń, 1 nazwę ronda oraz 1 toponim.

Ekscerpcję materiału i analizę nazw Jastrzębia-Zdroju przeprowadzono, korzystając z klasyfikacji A. Myszk. Badaczka zaproponowała sześć klas urbanonimów: 1) nazwy komunikacyjne, 2) nazwy obszarów zamieszkałych, 3) nazwy obszarów niezabudowanych lądowych, 4) nazwy miejsc wydzielonych sztucznie przez człowieka, 5) nazwy ważnych budowli oraz 6) miana instytucji (Myszka, 2016, s. 53–54).

Wyekscerpowane propria zostały podzielone na sześć różnych klas: 1) nazwy lokalizujące, 2) nazwy kierunkowe, 3) nazwy charakteryzujące, 4) nazwy posesyjne, 5) nazwy pamiątkowe i 6) nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury, w obrębie których można wydzielić sześć kolejnych podgrup: a) miana literackie oraz filmowe, b) propria zapożyczone, c) nazwy ideologiczne, d) onimy utworzone od dat (świąt), e) miana kultowe oraz f) propria tradycyjne (Myszka, Wisz, 2012, s. 58–64; 2016, s. 95–97).

Informacje o Jastrzębiu-Zdroju

W 1859 roku właściciel Jastrzębia Dolnego, poszukując złóż węgla, dowiercił się do solanki. Jej analiza chemiczna dowiodła, że zawartość soli jest zbyt niska, by otworzyć Warzelnię soli. Nieusatysfakcjonowany wynikiem badań słonej wody, właściciel ziemi sprzedał Jastrzębie Dolne hrabiemu Feliksowi von Königsdorffowi w 1860 roku. Nowy właściciel wybudował uzdrowisko, które niebawem zaczęło być nazywane „Perłą uzdrowisk śląskich” (Boratyn, Mazur, 2011, s. 12; Kucia, Marcinowska, 2014, s. 7).

W latach pięćdziesiątych XX wieku rozpoczęto poszukiwania węgla na obszarze ziemi jastrzębskiej i budowę dwu pierwszych kopalń na terenie przyszłego miasta. Władze państwa podjęły także decyzję o stworzeniu od podstaw ośrodka miejskiego na tym terenie. Od momentu uzyskania praw miejskich Jastrzębie-Zdrój stałe prężnie rozwijało się jako ośrodek przemysłowy i rozszerzało się kosztem okolicznych wsi, w następnych zaś latach budowano następne zakłady pracy i tworzone kolejne osiedla.

Opozycja państwo – Kościół

Patrząc na relacje państwo – Kościół z dzisiejszej perspektywy, nietrudno dostrzec pewien stopień faworyzacji przedstawicieli określonego wyznania w Polsce. Można mówić o realizacji „modelu umiarkowanego rozdziału państwa od Kościoła”, polegającego na wzajemnym uświadomieniu sobie potrzeby współpracy przy jednoczesnym pilnowaniu granic autonomii. Teoretycznie więc, zdaniem politolożki Anieli Dylus, świeckość państwa polega na światopoglądowym obiektywizmie i autonomii sfery polityki (Dylus, 2014, s. 36).

Politolog Piotr Burgoński pisze natomiast o modelu separacji skoordynowanej i jednoczesnej sytuacji „Kościoła popieranego”. W państwach, w których funkcjonuje podobny model, istnieje jeden wiodący Kościół o długiej tradycji w danym narodzie⁶, jest on także „symbolicznie preferowany przez państwo”. Niejednokrotnie Kościół w takich państwach liczyć może na konkretną pomoc ze strony państwa, jak np. współfinansowanie nauki religii w szkołach lub umożliwienie obywatelom przekazywanie części podatku na Kościół (Burgoński, 2014, s. 288).

Z dzisiejszej perspektywy trudno zatem mówić o przeciwstawianiu obu instytucji. Można nawet stwierdzić, że Kościół Rzymskokatolicki w III Rzeczypospolitej jest faworyzowany, co też zapewne wynika z dużego odsetka katolików w Polsce w stosunku do innych części świata⁷. Nie zawsze jednak tak było, gdyż przed 1989 rokiem w PRL obowiązywał tzw. model sowiecki, czyli „separacja wroga w warunkach państwa totalitarnego”. Ustawy oraz konstytucja Związku Radzieckiego zawierały zapisy o absolutnym rozdzieleniu Kościoła od państwa. ZSRR był państwem, w którym panowała ideologia marksistowsko-leninowska. Opierała się ona na materializmie historycznym i dialektycznym, uznawanym za jedyny sposób myślenia i działania. Ideologię tę cechowała też negatywna ocena religii jako społecznego zjawiska, gdyż była „jedną z form alienacji człowieka, która powstała jako projekcja lepszej przyszłości w innym świecie, osłabiająca dążenie człowieka do budowania lepszej przyszłości na ziemi”. Religia hamowała zatem postęp społeczny. Uznawano więc jedynie światopogląd ateistyczny. Po II wojnie światowej państwa znajdujące się w orbicie wpływów Związku Radzieckiego, w tym również PRL, wprowadziły ten sam model separacji państwa od Kościoła (Burgoński, 2014, s. 228–230).

Centrum⁸ miasta również pełni ważną funkcję w świadomości zamieszkującego go społeczeństwa. Odzwierciedla się to także w nazewnictwie miejskim. Centralnym arteriom komunikacyjnym zwykle patronuje ważna dla danej społeczności w danym okresie historycznym postać. Trudno w krajobrazie onimicznym polskich miast znaleźć *ul. Jana Pawła II*, będącą boczną uliczką na peryferyjnym obszarze miejscowości. Istnieje pewien kanon istotnych w dziejach narodu postaci, których

⁶ Ksiądz Janusz Mariański uważa wręcz, że tożsamość narodu i religii katolickiej w kraju są ze sobą bliskoznaczne, gdyż wiara „jednociła Polaków z trzech zaborów, podtrzymywała nadzieję w możliwości odzyskania niepodległości” (Mariański, 2013, s. 30).

⁷ Według *Małego Rocznika Statystycznego Polski 2021* prawie 32,5 mln Polaków deklaruje wyznanie rzymskokatolickie (MRSP, 2021, s. 119). Dla porównania, w Europie liczba katolików wynosi prawie 40%, zaś w Ameryce Północnej i Południowej 64% (*Ilu jest katolików na świecie? Najnowsze dane*, 2023).

⁸ O tym, jak ważna jest symbolika centrum, pisał już m.in. Yi-Fu Tuan (1987, s. 56). Mircea Eliade z kolei łączył symbolikę środka z przejawianiem się *sacrum* i wymienił kilka przykładów realizacji takiej hierofanii, m.in. wklęsły środek Rzymu (*mundus*), interpretowany jako *omfalos* (pępek świata), indyjska góra Meru, czyli siedziba bogów, oraz Syjam, podzielony na cztery prowincje z siedzibą w centrum (Eliade, 1974, s. 49–85).

imiona i nazwiska (często również godność) znajdują się na tabliczkach ulic lub alei w środkowej części miasta. Im bardziej bowiem dana ulica jest reprezentacyjna, tym bardziej reprezentacyjny musi być jej patron – w zgodzie z usankcjonowanymi wartościami społecznymi⁹ (Handke, 2003, s. 284). Dziś będą to takie osobistości, jak Karol Wojtyła lub Józef Piłsudski, dawniej jednak centralnym arteriom komunikacyjnym wielu polskich miast patronowali np. Włodzimierz Lenin, Karol Świerczewski lub Józef Stalin.

Należy jednocześnie podkreślić, że chociaż w drugiej połowie XX stulecia komunistyczne władze nieprzychylnie odnosiły się do aspektu nazewnictwa kojarzącego się z religią, to pewne nazwy istniały od dawna¹⁰. Należą do nich m.in. *ul. Floriańska* w Krakowie (Supranowicz, 1995, s. 50) lub *ul. Świętojańska* || *ul. Świętego Jana* w Warszawie (Handke, 1998a, s. 202–203). Funkcjonujące od wielu lat plateonimy o wydźwięku sakralnym były stałym elementem wielu polskich miast¹¹, nazwy upamiętniające pojawiły się zaś w systemie nazewnictwa miejskiego stosunkowo niedawno. Nazw tych, stanowiących według Kwiryny Handke czynnik destabilizujący system onimiczny polskich miast, zaczęto używać w XIX wieku (Handke, 2010, s. 358). Zdaje się, że nie bez znaczenia jest sam fakt niestałości pamiątkowych urbanonimów, o czym świadczyć może m.in. przeprowadzona w dwóch fazach dekomunizacja¹². Podstawowym więc składnikiem omawianej opozycji jest stałość (nazwy sakralne) i niestałość (nazwy upolitycznione).

Informacje te są szczególnie istotne w kontekście tworzenia ośrodka przemysłowego, jakim było Jastrzębie-Zdrój, które miało być modelowym miastem socjalistycznym¹³, a więc również pozbawionym cech religijnych. Wprawdzie na powiększającym się od lat sześćdziesiątych XX wieku obszarze miasta istniały kościoły,

⁹ Na ten temat por. Hałas 2004.

¹⁰ Warto dodać, że niekiedy komuniści starali się zniwelować sakralny wydźwięk poszczególnych nazw, zwykle usuwając przymiotnik *święty* z istniejących onimów, np. opolskie nazwy *ul. św. Wojciecha* i *pl. św. Sebastiana*, przerobione na *ul. Wojciecha* oraz *pl. Sebastiana* (Choroś, Jarczak, 2011, s. 135).

¹¹ Kwiryna Handke przytacza kilka faktów nazewniczych dawnego Krakowa, wśród których pojawiają się takie nazwy, jak *Floriańska*, *Bracka*, *św. Jana* czy *św. Marka* (Handke, 1992, s. 27), zaś w przypadku Warszawy np. plateonimy odnoszące się do zakonów znajdujących się tuż pod murami miasta, m.in. *Dominikańska*, *Franciszkańska*, *Bonifraterska* czy *Kapucyńska* (Handke, 1992, s. 31).

¹² Więcej na ten temat por. m.in. Hałas (2004), której badania dotyczą znaczenia zmian nazw ulic po komunizmie, przeprowadzonej w ostatnim dziesięcioleciu XX wieku jako przejawu polityki symbolicznej, jak również Rutkowski (2019), dokumentujący rozmaite reakcje urzędników na ustawę dekomunizacyjną z dnia 1 kwietnia 2016 roku.

¹³ Takie miasta, jak Tychy, Nowa Huta i Jastrzębie-Zdrój, zbudowane były od podstaw jako *miasta socjalistyczne*. Opierały się na połączeniu różnych koncepcji, w tym m.in. radzieckiej myśli urbanistycznej i pomysłach Le Corbusiera i CIAM. Po 1956 roku polscy planiści chętnie korzystali z pomysłów CIAM, znanych pod nazwą Karty Ateńskiej. Do cech charakterystycznych polskich miast socjalistycznych zaliczyć należy m.in. wyodrębnienie trzech stref (zatrudnieniowej, mieszkaniowej i rekreacyjnej), centralizację życia miejskiego, usamodzielnienie dzielnic i osiedli, brak

usytuowane były one jednak z dala od ścisłego centrum Jastrzębia-Zdroju¹⁴. Na początku 1976 roku erygowana została parafia pw. św. Barbary i św. Józefa Robotnika na os. Przyjaźń¹⁵, zaś w grudniu tego roku powstała parafia pw. Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła, znajdująca się nieopodal os. Arki Bożka¹⁶. Były to pierwsze jastrzębskie kościoły, na których powstanie pozwoliły władze komunistyczne. Od tamtej pory na obszarze miasta, także w jego centrum, tworzone kolejne świątynie. Niemniej w onimicznym krajobrazie Jastrzębia-Zdroju nie istniały żadne nazwy, które odnosiłyby się do religii. Analiza skupia się przede wszystkim na zestawieniu wskazanych powyżej stosunków pomiędzy Kościołem a państwem, ze szczególnym uwzględnieniem tzw. separacji wrogiej, która miała miejsce w okresie PRL, i następującej po niej, wskutek transformacji ustrojowej, separacji skoordynowanej z modelem Kościoła popieranego, która skutkowała powstaniem pewnej grupy urbanonimów związanych z kultem religijnym i wiarą katolicką.

Nazwy nadane do 1991 roku

Jak już wspomniano, rozwój ośrodka przemysłowego na ziemi jastrzębskiej wiąże się ściśle z ustrojem obowiązującym w Polsce od końca II wojny światowej. Nie dziwi więc fakt, że na terenie powstającego miasta utworzono pewną grupę nazw o wydźwięku ideologicznym. Wybór patronów ulic nie był przypadkowy. W grupie odantroponimicznych plateonimów pamiątkowych znalazły się takie nazwy, jak: *ul. Bolesława Bieruta*, *ul. Mariana Buczka*, *ul. Feliksa Dzierżyńskiego*, *ul. Pawła Findera*, *ul. Janka Krasickiego*, *ul. Marcelego Nowotki* (który również patronował jednemu z osiedli), *ul. Wincentego Pstrowskiego*, *ul. Hanki Sawickiej*, *ul. Karola Świerczewskiego*, *ul. Ludwika Waryńskiego*, *ul. Józefa Wieczorka* i *ul. Aleksandra Zawadzkiego*. Do innej kategorii zaliczyć należy nazwy od organizacji wojskowych: *ul. Armii Czerwonej* i *ul. Gwardii Ludowej*.

Ciekawie prezentuje się również kwestia *ul. Pawła Stani*, która powstała w 1983 roku. Paweł Stania był pochodzącym z pobliskich Pielgrzymowic powstańcem śląskim (Kieloch, 2019, s. 12). Upamiętniająca go nazwa ulicy istniała raptem 8 lat. Została zmieniona w 1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91 wraz z kilkoma mianami upamiętniającymi działaczy komunistycznych. Nowym patronem ulicy

rynku i znaczących miejsc, w tym kościołów (por. m.in. Jałowicki, Szczepański, 2002, s. 169–211; Nawratek, 2005, s. 88–102; Janik, 2013, s. 9–15; Odoj, 2013, s. 39–40).

¹⁴ Wyjątek stanowi kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, usytuowany w osiedlu Zdrój, który powołano w czerwcu 1951 r., więc w czasie, gdy ten obszar miasta stanowił jego centrum (por. <http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/364/kosciol-pw-najswietszego-serca-pana-jezusa.html> [dostęp: 22.02.2025]).

¹⁵ <http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/356/kosciol-pw-sw-barbary-i-sw-jozefa.html> [dostęp: 22.02.2025].

¹⁶ <https://www.matka-kosciola.pl/?historia-parafii,9> [dostęp: 22.02.2025].

prowadzącej do kościoła pw. Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła został ks. Jerzy Popiełuszko. Nie jest jasne, jaka była motywacja zmiany onimu: czy urzędnicy jastrzębskiego magistratu zmienili nazwę, nie mając świadomości, kim był Paweł Stania, czy też chcieli podkreślić religijny aspekt tak istotnej świątyni w Jastrzębiu-Zdroju.

W grupie nazw nadanych jastrzębskim osiedlom znajduje się *os. Pionierów*. Podobne miano istnieje na liście nazw budzących wątpliwości, utworzonej przez IPN w związku z ustawą dekomunizacyjną z 2016 roku¹⁷. Zastrzeżenie odnosi się do faktu, że *pionierami* nazywano „członków dziecięcej organizacji komunistycznej w ZSRR”. Jednakże motywacja powstania onimu *os. Pionierów* jest zgoła inna – miał on upamiętniać tych, którzy jako pierwsi zasiedlili najstarszą część Nowego Jastrzębia¹⁸. Nazwa ta funkcjonuje w mieście do dzisiaj.

Do mian mających ściśle charakter ideologiczny zaliczają się onimy bardziej zróżnicowane z perspektywy obiektów przestrzeni miejskiej. Należą do nich nie tylko nazwy ulic (*ul. Ludowa*, *ul. Manifestu Lipcowego* i *ul. Rewolucji Październikowej*) i alei (*al. Pokoju*), ale także propria osiedli (*os. 1000-Lecia* i *os. Przyjaźń*) i kopalni (*KWK XXX-Lecia PRL* i *KWK Manifest Lipcowy*).

Warto także omówić toponim *Góra Wyzwolenia*. Desygnuje on obiekt położony w zachodniej części obecnego miasta, który dawniej określano jako *Boża Góra*¹⁹. Ta wcześniejsza nazwa – poza określeniami kościołów – jest właściwie jedynym proprium o wydźwięku sakralnym, istniejącym przed powstaniem ośrodka miejskiego. Po upadku komunizmu powrócono do pierwotnego toponimu.

Na terenie Jastrzębia-Zdroju istniały również dwie nazwy, odnoszące się do dat świąt: *ul. 22 Lipca* oraz *ul. 1 Maja*. Na uwagę zasługuje jednak przede wszystkim fakt, że w pewnym momencie w mieście były dwa identyczne plateonimy: *ul. 22 Lipca* istniała w Boryni przed włączeniem jej do Jastrzębia-Zdroju, lecz tę nazwę wprowadzono również na *os. Zdrój*. Podobnie było z *ul. 1 Maja*, która także znajdowała się zarówno we wspomnianej Boryni, jak i na osiedlu w pobliżu uzdrowiska. Ta ostatnia istnieje do dzisiaj, zaś w jej sąsiedztwie znajduje się park zdrojowy, w czasach komunizmu nazwany *Parkiem im. Przyjaźni Polsko-Radzieckiej*.

Na zakończenie tych rozważań warto wspomnieć, że w okresie komunizmu w Jastrzębiu-Zdroju powstały nazwy mające pewien pośredni wydźwięk religijny: *ul. Hugona Kołłątaja*, *ul. Królowej Jadwigi*, *ul. Piotra Skargi* i *ul. Stanisława Staszica*. Chociaż wymienione osoby mają powiązanie z Kościołem, to jednak

¹⁷ <https://archiwum.ipn.gov.pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/lista/38514,ul-Pionierow.html> [dostęp: 6.03.2025].

¹⁸ <http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/877/osiedle-pionierow.html> [dostęp: 6.03.2025].

¹⁹ Wzmianka o tym toponimie znajduje się już w *Liber foundationis episcopatus vratislaviensis* („Item in Bozagora sive Monte oliveti”), powstałym na początku XIV wieku. Nazwa ta jest więc jednym z najstarszych toponimów udokumentowanych na obszarze dzisiejszego miasta. Por. <http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/1310/boza-gora.html> [dostęp: 6.03.2025].

wyduje się, że powstanie tych nazw ma zgoła inną motywację – są to wszakże postaci w różny sposób zasłużone dla kraju. Władze postanowiły też nadać jednemu z jastrzębskich osiedli nazwę *os. Barbary*. Odnosi się ona do św. Barbary, patronki górników²⁰. Nazwa tej części miasta stanowi najwyraźniej swoisty kompromis pomiędzy władzą a społecznością górniczej miejscowości – patronki górników w nazewnictwie Jastrzębia-Zdroju nie mogło zabraknąć, ale elipsa przymiotnika *święta* zdaje się nadawać temu mianu świecki charakter.

Okres od kształtowania się ośrodka miejskiego do początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku cechował się pewną dozą ideologizacji przestrzeni, co udowadniają powyższe przykłady. Należy jednak podkreślić, że chociaż jastrzębski magistrat chętnie sięgał po komunistycznych patronów i rozmaite pojęcia propagandowe w akcie nominacji przestrzeni miejskiej, to nazwy te w wyekscerpowanym materiale stanowią raczej mniejszość. Niemniej niestabilność tych nazw skutkowałą licznymi zmianami u progu transformacji ustrojowej w Polsce.

Nazwy nadane w latach 1991–1992 (I faza dekomunizacji)

Początek lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia cechował się licznymi zmianami w nazewnictwie obiektów przestrzeni miejskiej²¹. Częste przemianowania miały miejsce również w Jastrzębiu-Zdroju, przede wszystkim w latach 1991–1992, kiedy dokonano modyfikacji znacznej grupy urbanonimów. Należy jednak podkreślić, że nazwy zaprezentowane w tym rozdziale sytuują się w obrębie omawianej opozycji, biorąc pod uwagę fakt, że ten okres stanowi przełom w stosunkach między państwem a Kościołem. Przytoczone zostaną wyłącznie te zmiany dekomunizacyjne, które wprowadzają nie tylko nowych patronów (zarówno świeckich, związanych z obowiązującą polityką symboliczną, jak również tych, którzy mają związek z religią), ale także święta dotąd niewystępujące w mianach przestrzeni miejskiej.

W omawianym okresie dokonano trzech zasadniczych zmian o charakterze jakościowym, tj. trzy ulice, których nazwy dotychczas upamiętniały postaci kojarzone z ustrojem komunistycznym, otrzymały patronat osób duchownych. Schemat przedstawiający charakter przemianowań wygląda następująco: *ul. Janka Krasickiego* > *ul. Ignacego Krasickiego*²², *ul. Wincentego Psrowskiego* > *ul. ks.*

²⁰ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Barbara;3874298.html> [dostęp: 6.03.2025].

²¹ Badania Elżbiety Hałas wykazały, że w ostatniej dekadzie wieku dokonano zmian prawie 2100 nazw ulic (Hałas, 2004, s. 132).

²² Ignacy Krasicki kojarzony jest przede wszystkim jako poeta i prozaik, nie można jednak zapominać o funkcjach kościelnych, które pełnił – był biskupem warmińskim oraz arcybiskupem gnieźnieńskim (por. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Krasicki-Ignacy;3927047.html> [dostęp: 8.03.2025]). Warto również podkreślić, że zmiana *ul. Janka Krasickiego* na *ul. Ignacego Krasickiego* była dość powszechna na całym obszarze Polski, o czym pisał Mariusz Rutkowski. Jak

bp. *Herberta Bednorza* oraz *ul. Aleksandra Zawadzkiego* > *ul. ks. kard. Stefana Wyszyńskiego*. Na mocy uchwały z 1991 roku zmieniono też *ul. Pawła Stani* na *ul. ks. Jerzego Popiełuszki*, co już omówiono.

Inną kategorią semantyczną nazw, które pojawiły się w tym okresie, a które wiążą się ze zmianą polityki historycznej, są miana utworzone od dat świąt, tj. *ul. 11 Listopada* i *ul. 3 Maja*. W miejsce *ul. Bolesława Bieruta* powstała *ul. 3 Maja*, natomiast *ul. Gwardii Ludowej* przemianowano na *ul. 11 Listopada*.

Liczne zachowane projekty ustaw zawierają także sześć nazw proponowanych zamiast dotychczas funkcjonujących. W miejsce *ul. Armii Czerwonej* rozważano *ul. Armii Krajowej* (obecnie *ul. prof. Rudolfa Ranszka*), *ul. Graniczną* planowano zastąpić *ul. ks. biskupa Herberta Bednorza* (nazwy ulicy nie zmieniono, bp. Herberta Bednorza upamiętniono w innej części miasta), *ul. Wyzwolenia* miała zostać zastąpiona przez *ul. ks. Józefa Czernika* (nazwa pozostała), w miejsce *ul. Jarosława Dąbrowskiego* miała powstać *ul. Jana Henryka Dąbrowskiego*²³, *ul. Feliksa Dzierżyńskiego* planowano zmienić na *ul. Stanisława Maczka*, natomiast *ul. 1 Maja* miała zostać przemianowana na *ul. ks. Anzelma Skrobola*. Warto podkreślić, że do lat dziewięćdziesiątych XX wieku w przestrzeni onimicznej Jastrzębia-Zdroju niewiele było nazw ulic, które upamiętniałyby lokalne postaci. Wśród mian, proponowanych przez rozmaite organizacje społeczne i polityczne, znaleźli się natomiast dwaj jastrzębscy księża, którzy do tej pory nie patronują żadnemu obiektowi miejskiemu.

Warto również przytoczyć przypadek proponowanej nazwy *ul. Parzychów* || *ul. Rodziny Parzychów*. Koło Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych w Jastrzębiu-Zdroju aż pięciokrotnie (w latach: 1993, 1995, 1997, 1999 i 2005) apelowało o upamiętnienie rodziny Parzychów. Do wniosków dołączono broszurę opisującą ich czyny: Franciszek Parzych był uczestnikiem III powstania śląskiego i w trakcie wojny ukrywał Polaków ściganych przez Niemców, zaś synowie państwa Parzychów schronili więźniów oświęcimskich, którzy szli do Wodzisławia Śląskiego przez Jastrzębie-Zdrój w Marszu Śmierci, natomiast po wojnie Parzychowie chronili mieszkańców Jastrzębia-Zdroju

pisze badacz: „Zmiana patrona powodowała, że skrócona, a więc powszechnie używana nazwa ulicy pozostawała bez zmian – zarówno w starej, jak i nowej wersji była to np. *ul. Krasickiego*” (Rutkowski, 2019, s. 510).

²³ Wydaje się, że potencjalna zmiana podyktowana byłaby podobnymi czynnikami, co modyfikacja *ul. Janka Krasickiego* na *ul. Ignacego Krasickiego*. Przeszłość generała Jarosława Dąbrowskiego i jego udział w Komunie Paryskiej (por. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Dabrowski-Jaroslaw;3891003.html> [dostęp: 8.03.2025]) mogły stanowić impuls do przemianowania plateonimu i nadania patronatu ulicy generałowi Janowi Henrykowi Dąbrowskiemu, który utworzył Legiony Polskie we Włoszech i jest upamiętniony w polskim hymnie (por. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Dabrowski-Jan-Henryk;3891001.html> [dostęp: 8.03.2025]). Jego osoba stała się bardziej odpowiednia do obowiązującej polityki symbolicznej.

oraz Moszczenicy przed radzieckimi żołnierzami. Nazwę *ul. Marii i Franciszka Parzychów* na mocy uchwały nr X.93.2024 nadano dopiero w 2024 roku.

Kończąc prezentację nazw ulic, które zmieniono (bądź zmiany rozważano) w latach 1991–1992, warto podkreślić, że w dokumentach Wydziału Geodezji i Kartografii Urzędu Miasta w Jastrzębiu-Zdroju znajduje się także ówczesny wykaz ulic, których nazwy budzą zastrzeżenia magistratu. Są to m.in.: *ul. Władysława Broniewskiego*, *ul. Pawła Findera*, *ul. Jurija Gagarina*, *ul. Stefana Okrzei*, *ul. Karola Świerczewskiego*, *ul. Ludwika Waryńskiego* i *ul. Józefa Wieczorka*. Trzy spośród wymienionych tu mian (*ul. Pawła Findera*, *ul. Karola Świerczewskiego* i *ul. Józefa Wieczorka*) miały zniknąć z przestrzeni onimicznej miasta dopiero po latach, pozostałe natomiast funkcjonują do dzisiaj.

Okres między fazami dekomunizacji (1995–2014)

W latach 1995–2014 nadano kilka nazw rezonujących z obowiązującym stosunkiem państwa i Kościoła. Są one przejawem polityki symbolicznej, pojawiają się więc nowi patroni świeccy oraz duchowni. W projektach ustaw znalazły się także pewne nazwy proponowane, które ostatecznie nie zostały ustanowione.

Większość przestrzeni miejskiej została już do tej pory zdekomunizowana, nowe miana nadano więc ulicom, które w miarę rozwoju pojawiały się w mieście. Bez wątplenia najbardziej interesującym plateonimem jest *al. Jana Pawła II*. Jest to jedna z dwu arterii, które określane są jako *aleja*. Proprium to powstało już w 1999 roku, a więc za życia Karola Wojtyły²⁴.

W obszarze nadawania mian od osób duchownym należy wymienić również trzy ulice odnoszące się do duchownych. Jedną z nich nazwano *ul. ks. Jana Twardowskiego*, a warto zwrócić na nią uwagę, ponieważ w formie nazwy podkreślono funkcję kościelną znanego poety. Dwie inne ulice odnoszą się do księży istotnych dla lokalnej społeczności: *ul. ks. Maksymiliana Kowalczyka* powstała w Moszczenicy, zaś *ul. ks. Emanuela Płonki* – na obszarze sołectwa Ruptawa-Cisówka. Obaj księża należeli do parafii znajdujących się na terenie wspomnianych dzielnic miasta. Jediną nazwą nadaną w tym okresie, która upamiętnia osobę świecką, jest *ul. Rotmistrza Witolda Pileckiego*.

W latach między dwiema fazami dekomunizacji powstały również trzy propria odnoszące się do świętych – *rondo św. Barbary* (znajdujące się na os. Barbary), *ul. św. Jana Nepomucena* (który uznawany jest za patrona Jastrzębia-Zdroju) oraz sąsiadująca z nią *ul. św. Katarzyny* (przy Sanktuarium pw. św. Katarzyny i Opatrzności Bożej).

²⁴ Chociaż Józef Bubak postulował, by nie nadawać ulicom mian od osób, które jeszcze żyją (1989, s. 186), to należy podkreślić, że Jastrzębie-Zdrój nie jest pod tym względem wyjątkiem – w wielu polskich miastach bowiem powstały takie plateonimy.

W dokumentach znajdują się także propozycje: *ul. Ofiar Katynia* oraz *ul. Sprawiedliwych*, które uwzględniano przy potencjalnym procesie nominacyjnym, jednak ostatecznie nie zostały one zaakceptowane, ponadto rozważano upamiętnienie w którymś z obiektów miejskich *Lecha i Marii Kaczyńskich*, jednak zespół do spraw nadawania nazwy negatywnie zaopiniował tę propozycję²⁵, jak również proponowano utworzenie nazw *ul. Rotmistrza Pileckiego* i *ul. gen. Fieldorfa* na obszarze Moszczenicy, jednak mieszkańcy sołectwa nie wyrazili na to zgody.

Nazwy nadane w 2017 roku (II faza dekomunizacji)

W kwietniu 2016 roku została przyjęta tzw. ustawa dekomunizacyjna²⁶, która prawnie zakazywała propagowania komunizmu przez rozmaite nazwy obiektów, budowli, jednostek organizacyjnych, pomników oraz urządzeń użyteczności publicznej. Konieczność usunięcia nazw odwołujących się do „osób, organizacji, wydarzeń lub dat symbolizujących represyjny, autorytarny i niesuwerenny system władzy w Polsce w latach 1944–1989” spoczywała na przedstawicielach samorządów poszczególnych jednostek, zaś ostatnią instancją decydującą o ważności danej uchwały był wojewoda odpowiedniego województwa²⁷.

Ustawa o zakazie propagowania komunizmu wywarła wpływ na nazewnictwo w wielu miastach w kraju²⁸. W Jastrzębiu-Zdroju istniały do tej pory cztery nazwy, które zgodnie z nieostрым wydzwiewkiem aktu prawnego z 2016 roku należało zmienić. I tak w miejsce *ul. Pawła Findera* powstała *ul. Józefa Rymera*²⁹, *ul. Niepodległości* przedłużono kosztem *ul. Karola Świerczewskiego*, natomiast *ul. Józefa Wieczorka* została zastąpiona przez *ul. gen. Władysława Andersa*. Wart podkreślenia jest tu bez wątpienia czynnik wiążący miasto z Górnym Śląskiem w postaci nazwy *ul. Józefa Rymera*. Upamiętnienie generała Władysława Andersa i pojęcia *niepodległości* ściśle wpisuje się w obowiązującą politykę symboliczną.

Jaskrawym przykładem takiej polityki wydaje się nazwa *ul. Żołnierzy Niezłomnych*, która powstała w miejsce *ul. Hanki Sawickiej*. Na gruncie dyskursu publicznego ta antykomunistyczna formacja wojskowa wywołuje liczne kontro-

²⁵ W dokumencie, datowanym na październik 2011, znajduje się dopisek „za wcześniej”.

²⁶ Ustawa z dnia 1 kwietnia 2016 r. o zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy jednostek organizacyjnych, jednostek pomocniczych gminy, budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz pomniki (Dz.U. 2016, poz. 744).

²⁷ Więcej na temat ustawy dekomunizacyjnej zob. Kałużna 2018 i Tuchowski 2021.

²⁸ Mariusz Rutkowski wskazuje, że według IPN należało zmienić 943 nazw ulic na obszarze całej Polski.

²⁹ Józef Rymer (1882–1922) był górnikiem, uczestnikiem III powstania śląskiego i pierwszym wojewodą śląskim, w 1922 roku, zob. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Rymer-Jozef;3970452.html> [dostęp: 14.03.2025].

wersje³⁰. Nie wchodząc jednak w szersze rozważania na ten temat, zasadne jest zwrócenie uwagi na znaczenie tej nazwy. Najczęściej bowiem tę grupę określa się jako *żołnierze wyklęci*, jednak jastrzębski magistrat uznał, że najbardziej adekwatnym mianem jest *żołnierze niezłomni*, ponieważ jest to „nazwa bardziej trafna i uniwersalna, bo wywołuje skojarzenia o pozytywnym zabarwieniu emocjonalnym w stosunku do niezwykłych żołnierzy powojennego podziemia”³¹.

Wspomnianymi w tej części zmianami urzędnicy zakończyli dekomunizację przestrzeni miejskiej w Jastrzębiu-Zdroju. Wszyscy dotychczasowi patroni ulic, których można było zestawić w dychotomii z postaciami związanymi z kultem i religią, zostali zastąpieni osobami pozostającymi nie tylko w zgodzie z *państwem* i jego polityką symboliczną, ale także z *Kościółem*. Zasadne jest zatem stwierdzenie, że omawiana tu opozycja ma przede wszystkim charakter diachroniczny: obecnie przeciwstawianie komponentów tej dychotomii przestało mieć rację bytu.

Podsumowanie

Wymienione w tekście nazwy wyczerpują zasób urbanonimów zmienionych pod wpływem omawianych czynników pozajęzykowych. Największą ich grupę stanowią propria pamiątkowe i ideologiczne, ale także te odnoszące się do religii bądź Kościoła, jak również do dat świąt. W trakcie każdej z faz dekomunizacji w przestrzeni onimicznej miasta pojawiało się więcej nazw związanych ze świętymi bądź duchownymi, kurczył się natomiast zasób nazw o ładunku propagandowym. Na uwagę zasługuje również to, jak w jastrzębskich urbanonimach zaczęła przejawiać się polityka symboliczna i jakie wartości zostały odzwierciedlone w nazewnictwie miejskim. Nazwy własne w Jastrzębiu-Zdroju oddają więc przemiany polityczne i kulturowe w kontekście opozycji *państwo – Kościół*: w okresie PRL dominowały nazwy upamiętniające rozmaite postaci związane z systemem komunistycznym, jak również propria ideologiczne. Sfera sakralna w nazewnictwie była zmarginalizowana, co wynikało z modelu separacji wrogiej. Po roku 1989 rozpoczęła się dekomunizacja – zastępowano patronów komunistycznych postaciami związanymi z Kościołem lub symbolami narodowymi. W 2017 roku usunięto ostatnie nazwy o proveniencji komunistycznej. Biorąc pod uwagę zaprezentowane nazwy, można stwierdzić, że współczesne nazewnictwo Jastrzębia-Zdroju łączy wartości religijne i patriotyczne, odzwierciedlając zmianę relacji państwo – Kościół.

³⁰ Więcej na ten temat zob. artykuł Izy Mrzygłód i Łukasza Bertrama w *Kulturze Liberalnej* z 3 maja 2016 roku: <https://kulturaliberalna.pl/2016/05/03/mrzyglod-bertram-wilczy-patriotyzm-zolnierze-wykleci/> [dostęp: 14.03.2025].

³¹ <https://dziennikzachodni.pl/jastrzebie-zmienia-komunistycznych-patronow-czterech-ulic/ar/11531160> [dostęp: 14.03.2025].

Bibliografia

- Balowski, M. (2010). Zmiana funkcji nazw ulic i placów (od funkcji orientacyjnej do funkcji symboliczno-lokalizacyjnej). W: I. Sarnowska-Gieffing, M. Graf (red.), *Miasto w perspektywie onomastyki i historii* (s. 281–296). Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Bartmiński, J. (2007). Opozycja swój/obcy a problem językowego obrazu świata. *Etnolingwistyka*, 19, 35–39.
- Boratyn, M., Mazur, D. (2011). *Jastrzębie-Zdrój. Dzieje uzdrowiska 1861–1994*. Jastrzębie-Zdrój: Wydział Polityki Gospodarczej i Promocji Urzędu Miasta Jastrzębie-Zdrój.
- Bubak, J. (1989). Nadawanie nazw miejskich w Polsce. Stan obecny i postulaty. W: S. Urbańczyk (red.), *Nazewnictwo miejskie* (s. 177–195). Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Burgoński, P. (2014). Modele relacji między religią i polityką. W: P. Burgoński, M. Gierycz (red.), *Religia i polityka. Zarys problematyki* (s. 216–239). Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Choroś, M., Jarczak, Ł. (2011). Nazewnictwo miejskie w Opolu na przestrzeni wieków. *Studia Śląskie*, LXX, 125–142.
- Czachorowska, M. i in. (2008). *Słownik toponimów miejskich Bydgoszczy*. Bydgoszcz: Bydgoskie Towarzystwo Naukowe.
- Dylus, A. (2014). Chrześcijaństwo. W: P. Burgoński, M. Gierycz (red.), *Religia i polityka. Zarys problematyki* (s. 26–66). Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Eliade, M. (1974). *Sacrum, mit, historia. Wybór esejów*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Główny Urząd Statystyczny, wyniki badań bieżących, stan i struktura ludności, tabela 9: Ludność według miast i pld, 202, <https://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.aspx>.
- Gonda-Soroczyńska, E., Szkaradkiewicz, M. (2014). Przekształcenie uzdrowiska w ośrodek przemysłowy na przykładzie Jastrzębia-Zdroju. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, II/1, 333–353.
- Hałas, E., Polityka symboliczna i pamięć zbiorowa. Zmiany nazw ulic po komunizmie. W: M. Marody (red.), *Zmiana czy stagnacja? Społeczeństwo polskie po czterech latach transformacji* (s. 128–152). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Handke, K. (1992). *Polskie nazewnictwo miejskie*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Handke, K. (1998). *Nazewnictwo miejskie*. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* (s. 283–307). Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN.
- Handke, K. (1998a). *Słownik nazewnictwa Warszawy*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Handke, K. (2003). Nazewnictwo miejskie a kultura. W: R. Mrózek (red.), *Nazwy własne a kultura. Polska i inne kraje słowiańskie* (s. 97–117). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Handke, K. (2010). Konstrukcja i destrukcja systemu nazewnictwa miejskiego w polskich miastach. W: I. Sarnowska-Gieffing, M. Graf (red.), *Miasto w perspektywie onomastyki i historii* (s. 357–372). Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Holzer, J. (2013). Centrum, peryferie, pogranicze. *Pogranicze. Polish Borderland Studies*, 1, 72.
- Hryniewicz, J. (2010). Teoria „centrum – peryferie” w epoce globalizacji. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2 (40), 5–27.
- Jałowiecki, B., Szczepański, M.S. (2002). *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Janik, J. (2013). Utopijność miasta socjalistycznego – mit czy rzeczywistość? W: M. Boratyn (red.), *Jastrzębie-Zdrój. Historyczny i socjologiczny portret miasta zbudowanego od podstaw* (s. 5–19). Jastrzębie-Zdrój: Miejski Ośrodek Kultury w Jastrzębiu-Zdroju.

- Kałużna, J. (2018). Dekomunizacja przestrzeni publicznej w Polsce – zarys problematyki. *Środkowo-europejskie Studia Polityczne*, 2, 157–171.
- Kieloch, A. (2019). *Nasi przodkowie w powstaniach śląskich*. Pawłowice: Gminna Biblioteka Publiczna w Pawłowicach.
- Kucia, K., Marcinowska, U. (2014). *Jastrzębie-Zdrój 1963–2013. Zarys historii młodego miasta*. Jastrzębie-Zdrój: Urząd Miasta Jastrzębie-Zdrój.
- Myszka, A. (2016). *Urbanonimia Rzeszowa. Językowo-kulturowy obraz miasta*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Myszka, A., Wisz, P. (2012). *Nazwy ulic Rzeszowa. Historia i współczesność*. Rzeszów: Biblioteka „Frazy”.
- Nawratak, K. (2005). *Ideologie w przestrzeni. Próba demistyfikacji*. Kraków: Universitas.
- Odoj, G. (2013). Miasto socjalistyczne i jego przestrzeń. Przypadek Jastrzębia-Zdroju. W: M. Boratyn (red.), *Jastrzębie-Zdrój. Historyczny i socjologiczny portret miasta zbudowanego od podstaw* (s. 39–49). Jastrzębie-Zdrój: Miejski Ośrodek Kultury w Jastrzębiu-Zdroju.
- Rutkowski, M. (2019). Zmiana nazw ulic jako przymus. Kilka uwag o reakcjach na ustawę dekomunizacyjną. W: A. Rygorowicz-Kuźma, K. Rutkowski (red.), *Nazwy własne w języku, literaturze i kulturze* (s. 503–513). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Rzetelska-Feleszko, E. (2003). Nazwy miejskie (urbanonimia/urbonimia). W: E. Rzetelska-Feleszko, A. Cieślíkowa, J. Duma (red.), *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia t. II* (s. 294–298). Warszawa–Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Rzetelska-Feleszko, E. (2006). *W świecie nazw własnych*. Warszawa–Kraków: Wydawnictwo DWN.
- Rzetelska-Feleszko, E. (2007). Onomastyka kulturowa. W: A. Cieślíkowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek (red.), *Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze* (s. 57–62). Kraków: Wydawnictwo Pandit.
- Rzetelska-Feleszko, E. (2014). Nazwy geograficzne. W: J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski* (s. 411–425). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Supranowicz, E. (1995). *Nazwy ulic Krakowa*. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN.
- Tuan, Y.-F. (1987). *Przestrzeń i miejsce*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Tuchowski, D. (2021). Dekomunizacja polskiej przestrzeni publicznej – aspekty i problemy prawne. W: R. Mędrzycki (red.), *Metropolie wobec wyzwań i problemów społecznych* (s. 213–230). Gdańsk: Instytut Metropolitalny.
- Ustawa z dnia 1 kwietnia 2016 r. o zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy jednostek organizacyjnych, jednostek pomocniczych gminy, budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz pomniki* (Dz.U. 2016, poz. 744).
- Zarycki, T. (2009). *Peryferie. Nowe ujęcia zależności centro-peryferyjnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Netografia

- Archiwum IPN. ul. Pionierów. <https://archiwum.ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/lista/38514,ul-Pionierow.html>
- Boratyn, M. (2014). Osiedle Pionierów. *Jaspedia*. <http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/877/osiedle-pionierow.html>
- Boratyn, M. (2016). Boża Góra. *Jaspedia*. <http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/1310/boza-gora.html>
- Encyklopedia PWN. Barbara. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Barbara;3874298.html>

- Encyklopedia PWN. Dąbrowski Jan Henryk. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Dabrowski-Jan-Henryk;3891001.html>
- Encyklopedia PWN. Dąbrowski Jarosław. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Dabrowski-Jaroslaw;3891003.html>
- Encyklopedia PWN. Krasicki Ignacy. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Krasicki-Ignacy;3927047.html>
- Encyklopedia PWN. Rymer Józef. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Rymer-Jozef;3970452.html>
- Jarmułowicz-Siekiera, M., Olędzka, D., Stępińska-Drygała, I., Wagner, J. *Jastrzębie-Zdrój*. <https://www.pgi.gov.pl/psh/materialy-informacyjne-psh/informatory-psh/wody-podziemne-miast-polski/4159-jastrzebie-zdroj/file.html>
- Mazur, D. (2014). Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa. *Jaspedia*. <http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/364/kosciol-pw-najswietszego-serca-pana-jezusa.html>
- Mazur, D. (2014). Kościół pw. św. Barbary i św. Józefa. *Jaspedia*. <http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/356/kosciol-pw-sw-barbary-i-sw-jozefa.html>
- Mały Rocznik Statystyczny Polski (MRSP). <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2021,1,23.html>
- Mrzygłód, I., Bertram, Ł. (2016). Wilczy patriotyzm. *Kultura Liberalna*. 382 (18/2016). <https://kulturaliberalna.pl/2016/05/03/mrzyglod-bertram-wilczy-patriotyzm-zolnierze-wykleci/>
- Parafia Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła w Jastrzębiu-Zdroju. Historia Parafii. <https://www.matka-kosciola.pl/?historia-parafii,9>
- Wojśa, B. (2016). Jastrzębie: Zmieniają komunistycznych patronów czterech ulic. *Dziennik Zachodni*. <https://dziennikzachodni.pl/jastrzebie-zmienia-komunistycznych-patronow-czterech-ulic/ar/11531160>